

УДК 070:82-92(477)"1920/30":316.356.4
 DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.6-3/27>

Колкутіна В. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»

АКСІОЛОГІЧНІ КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВОТВОРЧОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджуються аксіологічні маркери в комунікативних стратегіях державотворчої публіцистики Дмитра Донцова, ідейно-змістовні обрії якої, на наш погляд, пов'язані з процесом пошуку нового мислення в умовах, коли суспільство перебуває в стані невизначеності. На нашу думку, варто звернутися до надбань минулого й охарактеризувати ті оптимістичні й продуктивні дієві ходи спілкування, які сприяють вирішенню державотворчих питань та безпосередньо задіяні в процесі текстотворення.

З'ясовано, що головним об'єктом оціночних комунікативних стратегій Д. Донцова є письменники «Вісника». Дослідник відіграв важливу роль у стимулюванні їхніх самотніх талантів. Аксіологічним предметом його дослідження є дух героїки, тяжіння до величного, культ лицарства і боротьби, вітаїстичної романтики, урбаністичний дискурс. Через Д. Донцова Євген Маланюк, Юрій Клен, Олег Ольжич та інші приходять до засвоєння у своїй естетиці понять чину, енергії, пристрасті, ірраціональної сутності письменства, вольового бачення світу.

Доведено, що ключовим у розумінні творчості вісниківів стало поняття «трагічний оптимізм», яке запровадив Д. Донцов, розробивши основні оціночні критерії його розуміння. Домінантними світоглядними засадами цієї філософії є героїзм, наступальність, вітаїзм, пасіонарна енергетика, які покликані сформуванню нової української людини на ґрунті волюнтаристичного активізму, войовничості, ірраціоналізму, віри в ідею української нації як найвищого авторитету і головного сподвижника суспільного й політичного руху. В онтологічному вимірі вони були виокремлені публіцистом як державотворчі орієнтири, спрямовані на утвердження національної ідентичності на основі української ідеї та в умовах колонізаторського тиску інтегровані в український національний духовний простір.

Ключові слова: публіцистика, комунікативні стратегії, героїзм, оціночні категорії, есе.

Постановка проблеми. Публіцистика – невід'ємний складник професії журналіста. Це один із критеріїв, знаків якості справжнього фахівця, котрий зобов'язаний думати, розмірковувати над причинами та наслідками масштабних і швидкоплинних процесів, які охопили суспільство. Сучасна державотворча публіцистика – це спосіб мислення в епоху, коли фрагментарність і поверховість суджень призводить до уламків інформації, підвищення сприйнятливості до маніпуляцій та впливу, уникнень критичної оцінки процесів і явищ. Ідейно-змістовні обрії державотворчої публіцистики, на наш погляд, пов'язані з процесом пошуку нового мислення в умовах, коли суспільство перебуває в стані невизначеності. На нашу думку, варто звернутися до надбань минулого й охарактеризувати ті оптимістичні й продуктивні дієві ходи спілкування, які сприяють вирішенню державотворчих питань та безпосередньо задіяні в процесі текстотворення. Так, проаналізуємо літературно-публіцистичну творчість мислителя-герменевта, політичного філософа, громадсько-політичного діяча, публіциста, есеїста, редактора,

видавця, літературного критика, ідеолога вольового націоналізму Дмитра Донцова

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поширеною і досить слушною є думка про те, що в художньому дискурсі головним завданням автора / митця / публіциста є бажання перекопати, донести свою думку до реципієнта так, щоб комунікативна мета була досягнута. Ефективність комунікації досягається добром дієвих засобів спілкування, які забезпечують успішність комунікативного акту.

Сучасна дослідниця Л. І. Синявська, вивчаючи поняття комунікативної стратегії, слушно зауважила: «... найкраща реалізація інтенцій адресанта щодо досягнення конкретної мети, вибір успішних та дієвих ходів спілкування визначає комунікативну стратегію, яка реалізується в комунікативному акті посередництвом тексту» [11, с. 19]. Вона апелює до Т. ван Дейка, який, беручи за основу класифікації вид дискурсу, виділив такі стратегії: когнітивні, контекстуальні, розуміння, мовленнєві, семіотичні, синтаксичні, схематичні, текстові [3, с. 19]. Інші дослідники виокремлюють

тільки такі два типи стратегій, як власне комунікативний і змістовий. Зокрема, О. Іссерс зарахував до них: 1) першорядну масштабну стратегію активізації мислення (з метою активізації розумової діяльності); 2) другорядну стратегію формування нової позиції [5].

Постановка завдання. Мета статті – дослідити аксіологічні маркери в комунікативних стратегіях державотворчої публіцистики Дмитра Донцова. Задля цього потрібно вирішити таке **завдання**: виокремити та проаналізувати оціночні критерії, принципи, опорні концепти, складники філософії «трагічного оптимізму», які домінують у публіцистиці Д. Донцова.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, націософські оціночні категорії, критичні способи, критерії, засади Д. Донцова в осмисленні творчості письменників міжвоєнного та повоєнного періодів найяскравіше можна простежити на прикладі інтерпретації ним спадщини поетів-вісниківців. Аксіологічні стратегії есеїстичного герменевта вироблені в тій самій спільній парадигмі, що і його літературні та філософські погляди. Його думка не різнилася від його культурологічного й історіософського бачення доби. Це простежується на прикладі **оціночного корелята – комплексу категорій філософії «трагічного оптимізму»**, які він окреслив сам, як-от трагізм, героїзм, вітальність, наступальність. Ці ж націософські складники живлять і його культурософію, естетику, ідеологію, історіософію.

Д. Донцов присвятив поетам «Вісника» багато праць, що мають вагоме критичне значення: концептуальні есе «Трагічні оптимісти» (1936), «На Старокиївський шлях!» (1952), «Шевченко і «квадрига Вісника» львівського», монографію «Поетка вогняних меж: Олена Теліга», низку рецензій у міжвоєнний період (на О. Бабія, Б. Кравціва, Д. Віконську, І. Черняву, ранніх Ю. Косача та У. Самчука, Р. Єндика, Л. Мосендза) та чимало роздумів і характеристик у майже кожній книжці, есе та статті повоєнного періоду на літературну чи культурологічну тематику (наприклад, «Лист до голови МУРу У. Самчука» (1947), «Демаскування шашелів» (1949), «Туга за героїчним» (1953), «Московська отрута» (1955), «Незримі скрижалі Кобзаря» (1961), «Демонократи Заходу, Москва і наші прогресисти проти націоналізму» (1971) та ін.). Ці твори віддзеркалюють основні засади ідеології й естетики Д. Донцова, репрезентують опорні концепти вісниківського дискурсу: філософію трагічних оптимістів як філософію сильних особистостей, історіософські основи героїчного мистецтва, екзистенційність художньої свідомості митця, урбаністичний мотив.

Автор найчастіше визнавав своїми літературними однодумцями й послідовниками Є. Маланюка, Л. Мосендза, Олену Телігу, Олега Ольжича («квадригу») та Юрія Клена (рідше згадуються Ю. Липа, Н. Геркен-Русова, У. Самчук, О. Стефанович, Р. Єндик, С. Кушніренко, С. Левченко та ін.). Дослідник акцентував на націоналістичних методологічних засадах, проголосивши мистецтво і митців невід’ємним складником суспільства, його світоглядних і моральних орієнтацій на різних етапах суспільного розвитку. Цей процес особливо загострюється в невизначену, межову добу, тому Д. Донцов був переконаний, що творчий потенціал «вісниківської квадриги» не лише сприятиме піднесенню художньої та естетичної культури, а й кардинально підвищить її роль в екстремальний для суспільства час, оживить літературно-мистецьке життя України.

При цьому літературно-герменевтичне мислення Д. Донцова постає як осмислювальне дослідження-міркування, прозріння, має потужну націоцентричну інтерпретаційну властивість, осягає національне буття за допомогою модусів екзистенції. Есеїст (як будь-яка людина) – особистість герменевтична, унікальна, бо віднаходить у художніх досвідах вісниківців істину національного буття, поглиблюючись у розуміння сущого. Одним із домінантних модусів національної екзистенції є розуміння, котрим публіцист «вимірює», оцінює, витлумачує єдину для усіх вісниківців вість – історичний образ України, котрий може звужуватися до одного, але стрижневого домінантного буттепороджувального місця – Києва, а може бути розширеним, часопросторово зашироким, перетворюватися на буттемайбутній макрообраз – окріплу націєзгуртовану неосяжність розкритих зв’язків, котрими керуватиметься як особистість, так і національна спільнота.

В есе «Трагічні оптимісти» до чотирьох постатей «вісниківської квадриги» дослідник долучає Юрія Липу та Наталю Геркен-Русову (яка на той час почала друкуватися у «Віснику») і репрезентувати в новелістиці та публіцистиці «героїчне мистецтво»). У розвідці «Шевченко і «квадрига Вісника» львівського» обидва автори відсутні. Наталя Геркен-Русова, очевидно, відійшла від письменницької праці (її публіцистична книга «Героїчний театр» [4], на яку посилається Д. Донцов, остання, вийшла в 1939 році у «Віснику»), а з Юрієм Липою головний редактор полемізував з ідейних переконань, вважаючи, що поет «відійшов до табору проти-вісниківського» [6, с. 284]. Незважаючи на ідейно-естетичні розбіжності у світоглядах, це «радше

стане наслідком певної психологічної несумісності двох непересічних особистостей, аніж ідейним конфліктом [...]. Ідеї Д. Донцова та Юрія Липи вважаємо взаємодоповнювальними, а не антитетичними, взаємозаперечувальними» [9, с. 8].

У статті «Шевченко і «квадрига Вісника» львівського», крім «вісниківської квадриги», з'являються постаті О. Стефановича, С. Кушніренка, С. Левченка, тому що «всі вони (одні майже, другі лише) писали у «Віснику», що означало «усебічно і щиро поділяти ідейно-естетичні та суспільно-політичні погляди головного редактора, «зі всіма своїми пориваннями, ідеями і тоном» [7, с. 589].

В обох згаданих статтях дослідник не проаналізував творчий доробок Юрія Липи чи Наталії Геркен-Русової, О. Стефановича, С. Кушніренка чи С. Левченка. Очевидно, на період написання обох розвідок ідеологічно-естетична позиція цих письменників (як переконливих однодумців та послідовників Д. Донцова) ще не сформувалася. Імовірно, головний редактор прагнув «розширити» коло «квадриги» і вбачав у них продовжувачів, спадкоємців своїх ідей.

Значення поетичної творчості вісниківців Д. Донцов розглядає як носіїв і проповідників власної ідеології й естетики, як особистостей спільного духу, естетичних засад та інтелектуальних устремлінь: «Маланюк, Клен, Теліга, Мосендз, Ольжич – і ще один чи двоє – ось ті трагічні оптимісти, які узріли красу в героїці, в тім, у чім у нас її не бачили від часів авторів «Заповіту» і «Одержимої». У кожену тему внесли твердість, упертість, завзяття і повний брак пози: «горда земля», горді душі» [6, с. 284].

Головним **об'єктом оціночних комунікативних стратегій** Д. Донцова є письменники «Вісника». Дослідник відіграв важливу роль у стимулюванні їхніх самотутніх талантів. **Аксіологічним предметом** його дослідження є **дух героїки, тяжіння до величного, культ лицарства і боротьби, вітаїстичної романтики, урбаністичний дискурс**. Через Д. Донцова Є. Маланюк, Юрій Клен, Олег Ольжич та інші приходять до засвоєння у своїй естетиці понять чину, енергії, пристрасті, ірраціональної сутності письменства, вольового бачення світу. Д. Донцов сформував світогляд своїх молодих однодумців, аналізував художні критерії їхньої творчості, на які їх скерував. Він визначив **аксіологічний принцип**, якого мають дотримуватися письменники – працювати «підсвідомо, інтуїтивно, «лише почуттям» [6, с. 285].

Для увиразнення своєї думки дослідник послуговується прикладами з творчості не тільки чоти-

рьох постатей «вісниківської квадриги», а й численної когорти відомих чи маловідомих сучасних йому авторів, які не всі були його однодумцями, – патетичного М. Щербака, «глибокодумного, напівзабутого» [7, с. 393] М. Філянського, «геніально сильного» [7, с. 395] П. Филиповича, шляхетного П. Гетьманця, М. Вереса, талановитої Наталени Королевої («На Старокиївський шлях!»), не оминаючи творчості сучасних йому письменників (Максима Гриви, Леоніда Полтави, А. Любченка, Уляни Кравченко). Дослідник згадує навіть «Золотий гомін» «молодого Тичини, коли він ще не пішов шляхом зради» [7, с. 393].

Творчість «вісниківської квадриги» представлено як нову літературно-естетичну реальність, а їхню лірику – як модерне явищем європейського мислення. На підставі теоретичного аналізу взаємозалежності естетичних концептів літературної критики Д. Донцова й ідейно-естетичного модусу вісниківців можна виявити схожі літературно-мистецькі алгоритми, зумовлені впливом дослідника. Ідеться про мотиви Середньовіччя, бароко та романтизму; художнє трактування національних настроїв за умов колоніальної залежності; біблійні ремінісценції; козацьку звиятку; варязтво та готику; історіософську поетику; успадкування художньої традиції європейського неоромантизму, київської «неокласики» та імпресіонізму. Усі ці ознаки, за влучним спостереженням О. Багана, здійснили ідейний, інтелектуальний і настроєвий переворот в українській культурі міжвоєнної доби [1, с. 22].

Серед провідних світоглядно-ціннісних комунікативних стратегій Д. Донцова чільне місце посідає **орієнтація на західноєвропейську культуру**: «...там література має те, чого бракує нашій: високу тонацію і різнородність емоцій, інтелектуальну напруженість і багатство, активістичний світогляд і майстерну форму» [8, с. 1111]. Він переконаний, що справжнім джерелом для українського світу має стати європейська культура й література, яка уособлює перевірений віками континуум ідей і художніх образів: «Західна література проповідувала самоутвердження одиниці, момент волі, чинного формування хаосу, стремління вгору, шляхетність і порив [...]» [7, с. 276]. Очевидно, під європейською літературою він розумів філософсько-світоглядний, естетичний доробок не лише Західної Європи, а й інших країн, тому і розробив понадчасову систему «вічних образів» та «вічних ідей» у літературі як узіреть для наслідування й удосконалення. На основі вибору тієї чи тієї «вічної ідеї» письменник порушує актуальні теми (проблеми), зображує людські

переживання, відчуття, суголосні із сьогоденням, які продемонстрували вісниківці. При цьому Д. Донцов не завжди цікавився особливостями індивідуального світобачення автора.

Ключовим у розумінні творчості вісниківців стало поняття **трагічного оптимізму, яке запровадив Д. Донцов, розробивши основні оціночні критерії** його розуміння. Домінантними світоглядними засадами цієї філософії є героїзм, наступальність, вітаїзм, пасіонарна енергетика, покликані сформувати нову українську людину на ґрунті волюнтаристичного активізму, войовничості, ірраціоналізму, віри в ідею української нації як найвищого авторитету і головного сподвижника суспільного й політичного руху.

Філософія «трагічного оптимізму» в критичній рецепції Д. Донцова стала своєрідним кодом, символом, що вказував на призначення української літератури. За слушним зауваженням Р. Олійника-Рахманного, читач чекав «від літератури певної місії» [10, с. 13]. І такою місійністю позначена концепція «державницької літератури», властива «трагічним оптимістам», репрезентантам самостверджувального, сміливого запалу, а не розпуки, адже «...тільки вона дає відвагу жити і вмирати» [6, с. 279].

Філософія «трагічного оптимізму» уособлювала свого роду ідеал, до якого має прагнути будь-який письменник. Попри весь властивий культуроцентризму «ідеалізм» (у сенсі прагнення до такого ідеалу), Д. Донцов лишався абсолютним «реалістом» в оцінці дійсності, у якій перебувала тогочасна Україна. Не плекаючи ілюзій щодо швидкого способу її визволення, він покладав велику надію на молодих поетів, «переважно тих, що виплинули з ЛНВ-ку», «заповнювали своїми творами «Вісник» останні три роки» [2, с. 279]. На його переконання, молодій літературній генерації властиве націоцентричне розуміння історичного процесу, новаторська інтерпретація історичних подій і фактів. Їхня творчість порушувала проблеми онтології й історіософії України. «Неформальна група авторитетних поетів» [12, с. 9] (як квінтесенція «трагічних оптимістів») стала «авангардом [...] нового мистецтва, сильним і відважним» [6, с. 284].

Специфіка літературно-аксіологічних суджень Д. Донцова полягає в тому, що він переносить основні засади націософії в ірраціонально-асоціативну стихію письменницької праці: «правдиві митці працюють підсвідомо, інтуїтивно, «лише почуттям», «митець асимілює свої враження і творить нове». Лише з «відчувань» з'являються «ідеї, терміни, слова, образи» [6, с. 285]. **Аксіологічна**

стратегія Д. Донцова насичена настроєвістю, душевним поривом, особистими відчуттями, асоціативністю, емоційністю. Цей комплекс формує націегенерувальний вектор світоглядної системи, де домінує інтуїтивно-ірраціональний складник з орієнтацією на європеїзм художнього мислення, на європоцентризм, поза яким справжня Україна неможлива.

Загальна настроєвість, художнє спрямування, цілісність твору залежать як від психологічної глибини ліричного героя, так і від ступеня переконливості відтворення в поезії основних засад філософії «трагічного оптимізму». Адаптуючи основні засади цієї філософії до віршів свого літературного оточення, Д. Донцов порушив питання самосвідомості творчої особистості, ліричного героя, якому притаманна «жага життя» [6, с. 283], «узріння краси в героїці» [6, с. 284], повсякчасне шукання конфліктів, «нездержний оптимізм, [...] тремтіння сили, що формує наші почуття, а через них – людину і світ» [6, с. 285]. «Трагічні оптимісти» продукували трагічного героя. Дослідник не відмежовує ліричного героя від трагічного; у його історіософській рецепції ліричний герой є трагічним і бути іншим не може. Наділений чеснотами самопожертви, хоробрості, безкомпромісності, якостями борця він готовий на двобій, здатний боронити свої переконання і глибокі почуття: не боїться «спалити крила й згинуть у вогні – коротко, але жити» (у творах Юрія Клена), свідомий трагізму життя, бо «сам собі опора» [6, с. 280] (у віршах Л. Мосендза), «загорівся революційною вірою» віднови української державності; хоче «вовком кинутись» назустріч жаху, «налять залізом руки» (у циклах Є. Маланюка). Місце марновірству, страху заступає осмислена справедлива мета, непереможне бажання вирватися зі «сльозавих мрій», щоб «відродилася стара земля в огні», щоб ми «прозріли в полум'ї пожеж» [6, с. 279]. У культивуванні цих якостей полягають основні риси трагічного героя. Інколи дослідник гіперболізує його, використовує як ілюстрацію своїх же ідей, відкидаючи, наприклад, загальний художній або ідейно-тематичний контекст поезій вісниківців, найтонші причинно-наслідкові зв'язки, що пронизують той чи той вірш і творять самобутню манеру авторського письма.

Висновки і пропозиції. Таким чином, дослідження аксіологічних маркерів у комунікативних стратегіях державотворчої публіцистики Дмитра Донцова переконують, що оціночними критеріями є філософія «трагічного оптимізму», а принципами, опорними концептами – її складники

(трагізм, героїзм, вітальність, наступальність). В онтологічному вимірі вони були виокремлені публіцистом як державотворчі орієнтири, спрямовані на утвердження національної ідентичності на основі української ідеї та в умовах колонізатор-

ського тиску інтегровані в український національний духовний простір. Аксиологічним предметом його дослідження є дух героїки, тяжіння до величного, культ лицарства і боротьби, вітаїстичної романтики, урбаністичний дискурс.

Список літератури:

1. Баган О. Ідейно-культурологічний модус вісниківства (До проблеми переосмислення явища). *Наукові записки*. 2006. Вип. 69. С. 21–40.
2. Білецький О. Літературні течії в Європі в першій чверті 20-го віку. *Червоний шлях*. 1925. № 11–12. С. 268–308.
3. Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. Москва : Прогресс, 1989. 321 с.
4. Геркен-Русова Н. Героїчний театр. Лондон : Українська Видавнича Спілка, 1957. 93 с.
5. Иссерс О. С. Коммуникативная стратегия и тактика русской речи. Москва : Эдиториал УРСС, 2002. 284 с.
6. Донцов Д. Дві літератури нашої доби. Торонто : Гомін України, 1958. 296 с.
7. Донцов Д. Літературна есеїстика : монографія. Дрогобич : Відродження, 2010. 688 с.
8. Донцов Д. Post Scriptum (до «Естетики декадансу») *Літературно-науковий вісник*. 1930. Ч. 12. Т. 103. С. 11–16.
9. Киричук С. А. Інтертекстуальні і текстуальні аспекти творчості Юрія Липи : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.01.01 Київ, 2007. 22 с.
10. Рахманний Р. Дмитро Донцов і Юрій Клен: 1933–1939. *Україна атомного віку*. Торонто, 1988. Т. 2. С. 501–525.
11. Синявська Л. І. Українська драматургія кінця XIX – початку XX століття: комунікативні стратегії. Одеса : КП ОМД, 2019. 304 с.
12. Омельчук О. Літературні ідеали українського вісниківства (1922–1939). Київ : Смолоскип, 2011. 336 с.

Kolkutina V. V. AXIOLOGICAL COMMUNICATIVE STRATEGIES OF STATE-BUILDING PUBLICISTIC: HISTORICAL ASPECT

Abstract. The article explores axiological markers in communicative statutes of state-building journalism of Dmytro Dontsov, the ideological and meaningful horizons of which, in our opinion, are connected with the process of finding new thinking in conditions when society is in a state of uncertainty. In our opinion, it is worth addressing the achievements of the past and describes those optimistic and productive effective ways of communication that contribute to solving state-building issues and are directly involved in the process of textualization.

It was found out that the main object of D. Dontsov's evaluative communicative strategies are the "Herald" writers. The researcher played an important role in stimulating their unique talents. The axiological subject of his research is the spirit of heroism, the attraction to the great, the cult of chivalry and struggle, vitalistic romance, urban discourse. Eugene Malanyuk, Yuri Klen, Oleg Olzhych and others come to master in their aesthetics the concept of "rank", energy, passion, irrational essence of writing, volitional vision of the world through D. Dontsov.

It is proved that the concept of "tragic optimism", which was introduced by D. Dontsov and developed the main evaluation criteria for his understanding, became the key in understanding the work of "Heralds". The dominant worldviews of this philosophy are heroism, aggression, vitalism, passion energy, designed to form the new Ukrainian person on the basis of voluntaristic activism, militancy, irrationalism, faith in the idea of the Ukrainian nation as the highest authoritarian, main and social movement. In the ontological dimension, they were singled out by the publicist as a state-building landmark aimed to establish national identity on the basis of the Ukrainian idea and integrated into the Ukrainian national spiritual space under colonial pressure.

Key words: journalism, communicative strategies, heroism, evaluation categories, essays.